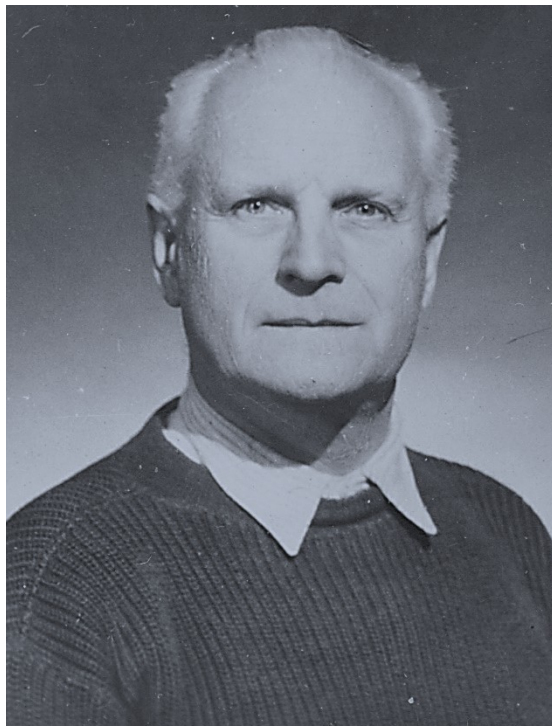

Tüll Alajos JS, a Pius-kert létrehozója – emlékhelyek a PTE Botanikus Kertjében

összeállította: Szabó László Gy. emeritus professzor

A rektor és a dékánok támogatásával – Mánfai György egyetemi fotóművész alapötlete nyomán – 2022-ben könyv jelent meg a PTE Botanikus Kertjének 70 éves jubileumára (Mánfai Gy., Szabó L. Gy.: Zöld sziget Pécsen, Isten békéje – Emlékhelyek a 70 éves Botanikus Kertben. PTE, Pécs, 1922). Ebben színes képekkel mutattuk be azokat a botanikus kerti sétautakat, amelyeket az Egyetem híres tanáraitól neveztünk el. Az avató ünnepségen hálás szívvel emlékeztünk rájuk, akik itt éltek, dolgoztak a mai botanikus kert közelében.

Ki kell emelni, hogy a kert ezen túl nem csak tudománytörténeti és botanikai sétára alkalmas, hanem a tudós elődökre való emlékezésre is. A hely szellemét a Jezsuita Rend szemlélete és nevelési törekvései határozták meg.

Jelen emlékezés megírására az adott bátorítást, hogy a Pius-kollégium, gimnázium és templom története felértékelődött, az utóbbi időben is számos kutató végzett ezzel kapcsolatos kutatást. Kiemelt nevek: Páter Kerling János, Bánkuti Gábor, Hegedüs László, Petruch Antal, Krisztián Béla, Tengely Adrienn, Jutasi István, Boros László, Sey Gábor. A legrészletesebb és legújabb tudományos feldolgozás Somodi Imre PhD dolgozata, ami laikus érdeklődők számára könyv formájában megjelentetésre is alkalmas. A kert történetét Pásztor Andrea összegezte. (L. Irodalomjegyzék!). Ezek ismeretében tudjuk meg, hogy a mai állapot milyen sok ember küzdelmének, szorgalmas munkájának nyoma!

Emlékeznünk kell a Pécsi Jézus Szíve Társaság Pius Gimnáziumának és Kollégiumának alapítójára, gróf Zichy Gyula püspökre, akinek szívügye volt a Pius Gimnázium sorsa, továbbá a kiváló szerzetes tanárookra, akik megvalósították a terveket. Az alapítványi létesítmény 1912-ben X. Szent Pius pápa nevét kapta, aki iránt nagy hálát érzett Zichy Gyula püspök. Az 1920-as években sor került a templom létesítésére, 1930-ban befejeződött a Pius templom építése.

1933-ban Tüll Alajos páter lett a Kollégium rektora. Nevéhez fűződik a kert fásítása, bővítése és a sportpályák kialakítása. Tüll páter küzdelmes életútját érdemes felidézni. Méltatásomat nem tudtam volna összeállítani, ha nem nyújtott volna segítséget – Schmelczer-Pohánka Éva PhD könyvtárigazgató javaslata nyomán – Somodi Imre PhD, aki bőséges, Tüll Alajos életére vonatkozó szakirodalommal látott el. Nekik e helyen is hálás köszönetemet fejezem ki.

Somodi Imrének külön köszönöm, hogy megadta a Jezsuita Rendtörténeti Könyvtár és Levéltár igazgatója, Siptár Dániel elérhetőségét, aki kérésemre postafordultával elküldte Tüll Alajos arcképét. Hálás köszönetem érte!

Minden idézett forrásmunka egyöntetűen kifejezi, hogy Tüll Alajos páter kiemelkedő tanár és szerzetes volt, akinek életútja kifejezi a Krisztusi úthoz való hűséget, a keresztény erkölcs minden erényét. Szerény méltatásom nem saját kutatáson alapszik, új ismeretet nem tár fel. Szándékom az volt, hogy Tüll Alajos emlékét közelebb hozzam a mai érdeklődőknek. Példája egyedül álló. Jezsuita szolgálatát alázattal és szigorú fegyelemmel teljesítette.

A Pius Gimnázium történetét feldolgozó Somodi (2021) kiemeli, hogy a Pius történetében Tüll Alajos rektori irányítása idején volt az intézmény fénykora („Tüll-korszak” 1933-1941). A kiváló gyakorlati érzéssel és szervezőképességgel megáldott páter 1933-ban megszervezte a Pius Barátainak Körét és hamarosan megkezdődött a Pius Gimnázium felújítása és az újabb létesítmények kialakítása. A bővítés kiterjedt a kert szakszerű létesítésére, megszervezte a fásítást, ennek érdekében mozgalmat indított. Ennek érdekében Fásítási Bizottságot hozott létre. A jelszó: Fásítsátok a Piust! (1935). Külön gonddal valósították meg a fedett uszodát (ennek utóda a mai, modern uszoda), a sportpályákat, torna- és atlétikai egységeket, sőt tenispályát, rődlipályát, céllövő-gyakorlóterepet és korcsolyapályát kialakítottak. A nagymértékű terv Báldy László kertészeti felügyelő közreműködésével valósult meg.

A világháború alatt a kert egy részét katonai célokra kellett átadni. 1944-ben a megszálló német csapatok a Pius nagy részéből altisztképző kaszárnnyát rendeztek be bunkerekkel, lőszervájtakkal. A kertet feltúrták. A terület elgyomosodott. 1944 végén a bevonuló szovjet csapatok az épületeket hadikórházként használták. Ez még több nyomot hagyott maga után.

1948-ban a Pius Kollégium 36 évi, egyenes ívű sikertörténete befejeződött. Az államosítás és a rendházak felszámolása lezajlott. A Pius-templom lelkészisége azonban tovább szolgálta a katolikus hívőket, a páterek végezték a pasztorációt.

Tüll Alajos életében a megpróbáltatások sora következett. Meghurcolták, megkínózták. Túlélve ezeket, idős korában vissza-visszatért a szeretett Piusba és haláláig figyelemmel kísérte a hajdani kollégium sorsát.

Az a reményünk (kötelességünk), hogy az általa létesített kertben méltó emlékmű álljon róla, s az egyetemi botanikus kert „X. Szent Pius” pápára való emlékezésül „Pius Kert – Botanikus Kert” elnevezést kapjon.

Tömör életrajzát a Jezsuita névtár (2016) adja meg:

Tüll Alajos SJ (1894–1987) 1912-ben lépett a Társaságba. A rendi képzés mellett magyar és angol szakos tanári oklevelet szerzett. 1929-ben a Pius Gimnáziumban kezdett tanítani. 1933-tól 1941-ig rektor és gimnáziumigazgató. 1942-től a kalocsai jezsuita rendházat és gimnáziumot vezette. Az egyházi iskolák államosítása után, 1948-ban újra a pécsi rendház rektora. 1949-ben a nyugatra emigrált P. Borbély Istvántól átveszi tartományfőnöki feladatkört, hivatalát azonban letartóztatása miatt nem sokáig tölthette be. 1949. szeptember 15-én a fiatal rendtagok külföldre szöktetése miatt két és fél évi börtönre ítélik. Büntetésének letöltése után internálják. Később kémkedés vádjával másodszor is perbe fogják, és hét évi szabadságvesztésre ítélik. A börtönben rendkívül nagy szenvedéseket kellett kiállnia. Az 1956-os forradalom idején szabadítják ki. Gyógykezelését követően élete hátralévő részét a pannonhalmi szerzetesi otthonban töltötte.

Válogatott és ajánlott forrásmunkák:

Bánkúti G. 2009. Jezsuiták elleni koncepciós perek (1948-1965). PhD disszertáció, PTE BTK, Pécs

Bánkúti G. 2011. Jezsuiták a diktatúrában – A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945-1965. L'Harmattan Kiadó, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest

Hetényi Varga K. Varga Borbála közreműködésével. 2002. Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II. Lämpás Kiadó, Abaliget

Jezsuita névtár – 2016. Túll Alajos. Jezsuita Kiadó, Budapest, <http://jezsuita.hu/nevtar/tull-alajos/> Letöltés ideje: 2020. január 22.

Mánfai Gy. – Szabó L. Gy. 2022. Zöld sziget Pécsen, Isten békéje – Emlékhelyek a 70 éves Botanikus Kertben. PTE, PTE TTK, Pécs

Pálos A. 1992. Túll Alajos (1894-1987). In: Szabó Ferenc (szerk.). Kortárs magyar jezsuiták II. rész. Anima Una-Könyvek 3. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest

Pásztor A. 2015. Püspöki szőlőből botanikus kert. A Pécsi Tudományegyetem Botanikus Kertjének története. In Huszár Zs. (szerk.): Kert és pedagógia – Foglalkozások a PTE Botanikus Kertjében. Gondolat, Budapest

Somodi I. 2021. A pécsi jezsuita Pius Gimnázium története (1912-1948). Doktori (PhD) értekezés. PTE BTKK „Oktatás és társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs

Szabó F. – Lázár Kovács Á. 2009. Pálos Antal emlékezete. Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár

Függelék

Lexikális életrajzi adatok: Magyar Katolikus Lexikon > T > [Tüll](#):

Tüll Alajos, SJ (Bp., 1894. nov. 13.–Pannonhalma, 1987. aug. 21.): tartományfőnök. – A kalocsai gimn-ban 1912. VI: éretts., IX. 7: Nagyszombatban lépett a JT-ba, a bölcs-et 1914–17: Innsbruckban végezte. Kalocsán magiszter, 1919: a szerbek megszállta Pécssett a gimn. óraadó tanára. 1920–24: Innsbruckban tanult, 1923. VII. 29: Bpen pappá szent. 1924: harmadik próbaéves Lainzban. 1925–28: a Pázmány Péter Tudegy-en m–ang. szakos tanári okl-et szerzett. 1928. IX. 1: Pécssett a Pius Gimn. gyakorló, 1929: r. tanára, a Mária Kongr. prézese, megszervezte a gimn. cserkészcsapatát. – 1932–33: a konviktus előljárója, 1933: a pécsi koll. rektora és gimn. ig. 1941–48: a kalocsai koll. rektora és 1942: a Szt István Gimn. ig-ja, 1946: az Érs. Tanítóképző Int. ig-ja is. 1948. VII. 2–XII. 31: a pécsi Pius Koll. rektora. Megszervezte a Jézus Szíve Lelkésztséget. 1949. I. 1: tartfőn., néhány nap múlva a mezőkövesdi rházba internálták, VIII. 29: letartóztatták. IX. 15: a Bpi Főv. Bíróság 4 évi börtönre ítélte, amit a Legfelsőbb Bíróság 1950. III. 14: távollétében és tudomása nélkül 2 év 6 hónapra mérsékelte. A Gyűjtőfogházban egy hónapon keresztül →Vid Józseffel együtt minden másnap éjjel 6 óra hosszat kurtavasba rakták; a másodnapokat sötétzárkában, kenyéren és vízen, takaró nélkül, a csupasz betonon töltötték. – Szabadulásakor Kistarcsára internálták; a tábor 1953. IX-i föloszlatása után a Bpi Főv. Bíróság 1954. IV. 23: a Pestvidéki Börtönben kémkedés vádjával 7 évre ítélte. 1956. XI. 1: a rabkórházból szabadították ki, a Széher úti kórházba vitték, a Császár és Lukács fürdőben, végül Hévízen gyógykezelték. 1957. X. 1: Pannonhalmára költözött, ahol haláláig otthonvez. – Írásai: *Kortárs m. jezsuiták*. 2. köt. (Bp., 1992:37. Galina Ernő Béla SJ; 45. Beszéd Kerkai József temetésén) – *M: Bertalanffi Pál SJ 1706–1763*. 1. rész. Élete. Pécs, 1931. (Klly. a Pécsi Pius-alapítványi JT gimn. 1930/31. é. értes.) – *A Jézus-társasági kalocsai szt István gimn. és ált. isk. 1947/48. évkv-e*. Szerk. Pethő Jenővel. Kalocsa, 1948. 88.

Ehhez tartozó forrásmunkák:

Cat. SJ 1918:43; 1949:61. – *JTE* 1940:347. – *Jámbor* 1942:178. – *Kalocsa és Járása* 1946. IX. 7. (A reakció győzelme Kalocsán) – *Krupa Sándor OFM: A sarló-kalapács börtöneiben*. DeWitt (Michigan), 1978:63. – *Halkuló harangok*. A Kat. M-ok Vasárnapja 1979-es évkv-e. Youngstown (Ohio), 1979:63. (Fiala Ferenc: T. atya hitvallása) – *Igen* 1991. II. 1. (László István: A börtönbe zárt egyh.) – *Pálos* 1992:193. – *Arany Ezüst* (Pécs) 1995:11. sz. (T. atya hitvallása) – *Üldözött jezsuiták* 1995:276. – *Diós* 1999:230. (5839.) – *M. jezsuiták vall.* III:319. – *Hetényi Varga* 2002. II:350. Arck.

Tüll Alajos páter életútjára vonatkozó méltatások – válogatott idézetek:

Pálos Antal emlékezése különösen értékes a mai olvasónak, hiszen személyesen ismerte sors- és szerzetestársait, köztük Tüll Alajost. Pálos Antal (1914-2005) jezsuita tartományfőnök, az üldözött és bebörtönzött jezsuita társairól írt emlékezéseket, amelyek máig is a leghitelesebb források.

Pálos Antal SJ így ír rendtársáról, Tüll Alajosról (in Szabó Ferenc SJ szerk. 1992. *Kortárs magyar jezsuiták*):

„Amikor 1956 nyarán a Budapest-Kőbányai Gyűjtőfogházba kerültem, a séta közben legnagyobb megdöbbenésemre megpillanthattam P. Tüllt. Azt jól tudtam, hogy a börtönben van, sőt azt is, hogy valóban a budapesti Gyűjtőben, de azt nem gondoltam volna, hogy ilyen állapotban. Az ún. kiskörben vonszolta magát a többi botos, nyomorúságos állapotban lévő között. Meg is állapítottuk magunk között: ember ebből már nem lesz.. És fölmerült a

kérdés: ugyan hogy bánhattak véle, hogy a szálfagyenes, sziklaszilárdnak tudott ember ide jutott? Hát igen. Az Andrássy út 60-ban „értettek” a kihallgatásokhoz. És az ötvenes évek elejének börtönviszonyai igazán nem mondhatók emberségeseknek. A kihallgatásokkal együtt járó procedúra, a bírósági komédia, majd a büntetés lejárt utáni kistarcsai internálótábor élete, majd egy újabb 7 évre szóló ítélet, majd az egy hónapon keresztül minden másnap alkalmazott, iszonyú szenvedéssel együtt járó kurtavas csak megviselte ezt a rendkívül szívós szervezetet. De aggodalmunk nem vált be. Ez az akkor 60 éves ember még több mint 30 évig élt, és élete utolsó szakaszában még nagy utazásokat tett a tengerentúlra.

De hát voltaképpen ki is volt ez az ember, a törhetetlen elvhűség emberét? Hogy nem átlagos tagja volt a magyar jezsuita rendtartománynak, azt abból is sejteni lehet, hogy még nem egészen 40 éves, és rábízzák a provincia egyik legjelentősebb intézetének, a pécsi Piusnak az igazgatását.: 1933-ban ő lesz ott a rektor és a gimnázium igazgatója. És ettől kezdve, leszámítva a börtönben töltött hét esztendőt, előljáró is volt élete utolsó napjáig, tehát közel fél évszázadon keresztül.

1894-ben született egy budai jómódú családból. A fiút a szülők az akkor nevezetes kalocsai jezsuita intézetbe, a Stephaneumba adják, hogy a vele együttműködő Szent István Főgimnáziumban végezze el tanulmányait az érettségig. Az értelmes és szorgalmas fiúnak megtetszik tanárai életmódja, és az érettségi után, 1912-ben megkezd a szerzetesi életét Jézus Társasága nagyszombati noviciátusában. Tanulmányait, mint akkortájt a magyar jezsuiták többsége, Pozsonyban és Innsbruckban végzi. Az első világháború közben tanulmányi felügyelő és óraadó tanár a rend pécsi gimnáziumában. Teológiai tanulmányai befejezése után (1923. július 26-án) szentelik pappá Innsbruckban, magyar és angol nyelvből tanári oklevelet szerez, és 1928-ban kezdi meg tanári működését. Alig öt év múlva – amint föntebb említettük – lesz az intézet rektora és a Pius Gimnázium igazgatója. Már tanár korában az ifjúsági Mária Kongregáció prézese, megszervezi és vezeti a gimnázium cserkészcsapatát, és közben jelentősen átalakítja az egész intézetet. Az új és hatalmas stadion, különböző sportpályák, újabb és újabb létesítmények az ország egyik legkülönb ifjúsági nevelőközpontjává varázsolták a Piust. Egyénisége nem annyira szeretetet, inkább erélyt, kötelességteljesítést és határozottságot sugárzott, acél- szürke szemeiből sokszor inkább szigort, mint jóságot éreztek kisugározni. Csak idők múltával jöttek rá azok, akik hosszabb időt tölthettek vele, hogy indítóokai között inkább a szolgáló szeretet volt a fő, és a mások iránti föltétlen jóakarát.

A második világháború kellős közepén Kalocsára helyezik az ottani kollégium és gimnázium irányítására. Itt a külső körülmények is segítik: a várost elkerüli az ostrom, az anyagi romlás; a megszálló hatóságok erőszakoskodásait határozott fellépésével, okos tárgyalásaival enyhíteni tudja. Nemcsak a rendház tagjait tudja összetartani, hanem szívesen fogadja az oda menekülő novíciusokat is jó néhány hétre. Ezekben a nyugtalan és bizonytalan időkben egy időre az érsek úr kívánságára átveszi az érseki tanítóképző igazgatását is. Nem kis fegyvertény az is, hogy 1945 őszén ismét megindulhat az élet a Szent István Gimnáziumban. A pécsi rektor, P. Hemm János súlyos betegsége, majd korai halála miatt P. Tüll ismét Pécsre költözik, hogy személyesen lássa és tapasztalja nagy életművének, a Piusnak elvesztését..Életében keserves hetek következnek,: ki kell vonulnia a szeretett Piusból, ahová annyi szép emlék fűzi. Csak a templom és a rendház marad meg. De szomorkodásra és érzelésre nincs idő, meg az ilyesmi nem is P. Tüll stílusa. A szabaddá vált tanárokról való gondoskodás és a Pius-templom lelkipásztori hasznosítása a gondja. Elmegy tehát Virág Ferenc megyéspüspökhöz, és felajánlja a még munkaképes, fiatalabb atyákat, hogy küldje őket az egyházmegye lelkipásztori szempontból elhanyagolt helyeire, hogy most már papi képzettségüket és lelkipásztori buzgóságukat gyakorolhassák, a Pius-templom pedig plébániatemplom lesz, hiszen eddig is folyt ott lelkipásztori munka, ha nem is plébániai

szinten..Közben arra is van ereje, hogy megszervezen egy magángimnáziumot azok számára, akik majd a Jézus Társasága tagjai kívánnak lenni..

De 1948. december 8-ára Budapestre rendeli a tartományfőnök, és levélben közli vele, hogy vegye át a provincia vezetését. Azonnal intézkedik, hogy a Szegeden lehetetlen körülmények közé kényszerített fiatal rendtagok, akik ezt önként vállalták, hagyják el az országot, hogy tanulmányaikat külföldön folytathassák. Az első pillanattól fogva tisztában volt azzal,„hogy ezért majd börtönbe vetik, esetleg ki is végzik, de úgy érezte, hogy ezt az adott helyzetben vállalnia kell..

A rendtartomány vezetését hivatalosan 1949. január 1-jével veszi át, de néhány nap múlva közlik vele, hogy kitiltják Budapestről, Mezőkövesdre kell költöznie, és ott is hetenként kell jelentkeznie a rendőrségen. A provinciát ettől kezdve főként P. Reisz, a titkára, és P. Beöthy mezőkövesdi előjáró útján irányítja. Mivel a fiatalok kiszöktetése, a gondos előkészítés és kivitelezés ellenére sem járhatott teljes sikerrel, augusztus 29-én sor került a „fölbújító és főszervező” letartóztatására is. Egyenesen az Andrássy út 60-ba vitték, és ott napokon át étlen-szomjan vallatták.. Főként a szöktetések részletei iránt érdeklődtek, de ezekről nem tudott felvilágosítást adni, mert ő maga sem tudott semmit. Szeptember 15-én a Fővárosi Bíróság Tucsek tanácsa 2 és fél évre ítélte.. Ez idő eltelte után megjárta vele a szabadulást,, de amint ki akart lépni a kapun, újból letartóztatták, és a kistarcsai internálótáborba szállították. Amikor ezt a tábor 1953 szeptemberében feloszlatták, P. Tüllt egy személygépkocsi csomagtartójába gyömöszölték, és a Markó utcai börtönben találta magát. Ott egy teljesen sötét teremben újból elítélték, mint egy kémszervezet főnökét, 7 évre.. Ezután került a gyűjtőfogházba, ahol súlyos beteg lett. Bordaközi ideggyulladás, övsömör, tüdőgyulladás döntötte ágyba. Betegen a rabkórházban feküdt akkor is, amikor 1956. november 1-én a szabadságharcosok megtalálták, és a Péterfy Sándor utcai kórházba szállították. Azután néhány hónapig különböző kórházakban húzta meg magát, míg végül 1957. október 1-én Pannonhalmára engedték a hatóságok, de még ott is egy jó ideig rendőri felügyelet alá helyezték.

Itt lett aztán P. Zsíros Ferenc halála után (1961 augusztusa) az ottani szerzetes közösség előjárója bizonyos belső ügyekben. Itt sokat tett annak érdekében, hogy a csaknem börtön jellegű életvitelt valahogyan enyhítse és annak kellemetlenségét feloldja. Előadásokat szervezett, ha csak lehetett, meglátogatta társaival együtt a Pannonhalmán működő gimnáziumi ifjúság ünnepségeit, nagyobb ünnepeken részt vettek a bazilika liturgikus ünnepségein. Szívesen ment az egyes volt gimnáziumi évfolyamok érettségi találkozóra. El se lehetett képzelni a volt Pius öregdiákjainak összejöveteleit P. Tüll jelenléte nélkül.. Csaknem élete utolsó évéig részt vett ezeken a találkozókön, melyeket ő előre gondosan megszervezett. Hallatlan vitalitását és élni akarását mi sem jellemezi jobban, mint az, hogy amikor egy volt diákja meghívta őt Venezuelába, habozás nélkül vállalkozott, az akkor már 80 éven túl lévő atya, az útra, sőt ugyanekkor felkereste az Egyesült Államokban és Kanadában élő rendtársai egy részét is. Egyéniségéből sugárzó jellemzősége vonzotta volt tanítványait, cserkészzeit és kongreganistáit. Amikor ez már nem volt feltűnő, igen gyakran keresték fel őt Pannonhalmán, és egy-egy pécsi látogatása is napokig elhúzódott, mert örömmel és szívesen ápolta régi kapcsolatait. Fizikuma szinte elpusztíthatatlannak tűnt. Igaz, ha csak tehetett, minden évben két-három hétig is lehetett őt látni a Hévízi tóban. E tó gyógyító erejének élő példája volt. Másoknak is szívesen ajánlotta. S amikor már a sokszorosán megkínzott végtagjai és meggyötört tüdeje megadta volna magát az elmúlásnak, erős szíve még mindig ellenállt, és a mellette szolgáló betegápoló nővér tanúsága szerint csak hosszú és nehéz haláltusa után adta meg magát 1987. augusztus 21-én.

De hát milyen ember is volt P. Tüll mint tanár, mint szerzetes, mint ember? Nagyfokú önfegyelem, céltudatos munka, pontosság és tervszerűség jellemezte

munkamódszerét. Nem annyira szíve jóságával, hanem inkább becsületességével vonzotta az embereket. Alakja nem mosódott el cserkészei, kongreganistái, tanítványai előtt, amit kiterjedt levelezése, látogatóinak sokasága is bizonyított. Pécsi látogatásainak során csaknem 90 évesen is fölkereste a Mecsek egyes hajlatait, és felidéztek a régi cserkészélet élményeit. Rendületlenül hitt a jövőben és abban, hogy egykor majd ismét a jezsuitáké lesz a Pius. Kemény, hajthatatlan és hűséges volt ahhoz az elképzeléshez, melyet helyesnek tartott. Habozás nélkül tudott engedelmeskedni igen nehéz körülmények között is. Átgondolt terve megvalósításában céltudatos és szilárd volt. Hiányzott belőle az emberi kedvesség és a természetes humor, inkább föltétlen hűsége és jóakarata vonzotta az embereket egyénisége felé. De aki közelebbről megismerhette és hosszabb ideig volt a közelében az rájöhetett arra, hogy a tartózkodása és a látszólagos merevsége mögött meleg szíve van és mindenkin segíteni kész jóakarata, aki valahogyan szégyellte a lágyságot és az érzékenységet. Nagyszerűen és hősiesen tudta elvállalni a rábízott feladatot, és tudott minden panasz nélkül szenvedni.

Befejezésül olvassuk el, hogyan is élt alakja egyik tanítványa, kongreganistája, a hivatásban követője, az Egyesült Államokban élő Cser László emlékezetében:

.....Levelemből fénykép esik ki. P. Tüll fényképe. Hideg, szürke szemű ember néz rád a fényképről, s majd a vesébe néz. Tanárom, lelki vezetőm, kongregációs prézesem volt. Egyre jobb kedvvel hallgattam beszédeit a kongregációs gyűléseken, és térdeltem az azt követő szentségi áldásokon. A magyar irodalmat is ő tanította. A magyar irodalom nagyjai föltépték a szívünket, és megindították fantáziánkat. El-eljárogattam a szürkeszemű páterhez. Időnként rám kérdezett: Fiam, mire készül? Hogyan látja a jövőjét? Vállat vontam, de nagyon bizonytalan feleleteket adtam..

Érettségi után jelentkeztem jezsuitának. Fel is vettek. Hat év után jelentkeztem a magyar jezsuiták észak-kínai missziójába. Búcsúzhattam hazámtól. P. Tüll meghívott cserkészei közé egy tábortűzre. Pattogott a tábortűz, a láng föl-fölcsapott, és versenyre kelt az ég szikrázó csillagaival. Elkapott a hangulat, és a vagy száz gyerek és majdnem ugyanannyi felnőtt közönség jelenlétében beleszónokoltam a tűzlángos éjszakába életem vágyát, reményét. Hogy mi vár rám, azt nem tudom, de annyit biztosra veszek, hogy aki követi Jézust bárhová is, annak Jézus nem engedi el kezét...

Újra csak 43 év múlva találkoztunk. A sok hatvannyolc-hetvenéves iskolatárs között ő volt a legidősebb, de ugyanakkor a legfiatalabb is. Haja hófehér volt már, de alakja még mindig sudár. Szürke, vesébe néző szemei mintha megkeményedtek volna. Ő nem beszélt róla, de hal- lottam, hogy mennyire megalázták és megkínózták. De a lelkét meg nem törhették. Kemény maradt.

Később a pannonhalmi öregotthon főnökeként találkoztam vele. Már jóval nyolcvan fölött járt, de még biztos lépéssel vezetett a sok lépcsőn föl és alá. Lacim, Lacim - mondogatta, miközben mindent meg kívánt mutatni, ami érdekelhetett. Most tudtam meg, hogy a régi, diákkoromban hallott »fiam, fiam« megszólítás átélt, valóságos lelki apaság volt nála. Ha nem is látott, gondolatban fürkészte szürke szemeivel életem útját, és imádkozott értem.

Aztán jelenlegi otthonomban, az Egyesült Államokban is találkoztam vele. Egy volt tanítványa, venezuelai lakos fizette útját, és így jutott el hozzám egy vasárnapra. Mind az öt plébániai szentmisét végig imádkozta. Elmondta, hogy számára hosszú fogsága idején a legnehezebb a misenélküliség volt.. Egyszer az ebéd utáni körsétán, a felügyelők éber szeme ellenére, valaki mögötte odasúgta neki: Atya, nyissa ki a tenyerét, valakitől Szentostyát kaptunk.

- Ez volt életem legboldogabb hete - mondta, és a szürke szemek lágy, könnyes, meleg emlékezésbe borultak. Az Oltáriszentség Jézusa utánam jött, hozzám, a lelkembe. Milyen boldog volt az a hét!

Azzal búcsúztunk el, hogy többé nem látjuk egymást itt a Földön. Vagy - én úgy látom -, hogy emelkedik csukott szemekkel, hófehéren, szíve körül piros, vérző és lángoló Szentostyával. Az Úr fegyelmezett katonája hazatért Istenéhez, akit nehéz időkben, de hűségesen szolgált. Vezetője az Oltár Jézusa volt, életének lámpása, s most örök „világossága.”

Pálos munkáját más forrásmunkákkal kiegészítve *Hetényi Varga Károly* is felhasználta, amikor megírta az üldözött szerzeteseink szenvedéstörténetét (**Hetényi Varga K. Varga Borbála közreműködésével. 2002. Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II. Lámpás Kiadó, Abaliget).**

A szerzőről meg kell jegyezni, hogy maga is üldözött volt. A Katolikus Lexikonra alapozva néhány adat róla: Hetényi Varga Károly 1932-ben Hosszúhetényben született. A Pius tanulója volt, ahonnan politikai okból kicsapták, a Nagy Lajos Gimnáziumban 1951-ben érettségizett. Egyházi pályára készült, de tüdőbetegsége ebben megakadályozta. A Pécsi Pedagógiai Főiskolán 1956-ban magyar-német tanári oklevelet szerzett. Komlón, a Gesztenyési Ált. Isk. tanára. 1967-ben házkutatás alkalmával megtalálták nála Fernand Lelotte „Rabboni” c. ifjúsági imakönyvének kéziratos magyar fordítását. Sajtóbüntetésével eljárás alá került, végül kikényszerítették rokkantsági nyugdíjazását. Nyelvoktatásból kellett megélnie. 1970-től illegális gyűjtőmunkát végzett azoknak a papoknak, szerzeteseknek sorsát kutatva, akiket a kommunista diktatúra bebörtönzött, internált és kivégezt. 1985-től számos könyve jelent meg.

Hivatkozott könyvéből átvettem dokumentumként a Tüll Alajosra vonatkozó szöveget. Az életrajzi adatok lényegében megegyeznek az általam fő forrásként felhasznált Pálos-féle adatokkal, de az eredeti hangfelvételekkel bővített változata külön értéket jelent, Tüll páter egyéniségét, szerzetesi állhatatosságát, megingathatatlan hitét még közelebb hozza számunkra. Idézve:

„Ahol megjelent magas, sudár alakjával, markáns arcélével, azonnal kialakult körülötte a sajátos jezsuita atmoszféra. Tisztelnünk és szeretnünk kellett őt egyszerre. Talán így is lehetne mondani: biztonságban éreztük magunkat mellette. Ezt a meleg biztonságérzetet sugározta magából egész pályáján. A hatalom a maga logikájával úgy számolt, P. Tüll „kikapcsolása” majd súlyos csapást mér a Társaságra. A hatalom azonban elszámolta magát. A rab tartományfőnök még inkább szimbólummá vált. Soha, egy pillanatra sem ingott meg, mint ahogy a Jézus Társaságán sem sikerült a rendszernek rést vágni. Jezsuita még „taktikai” okokból sem működött együtt az államhatalommal. Napjaink zajló eseményei P. Tüll és a jezsuiták megalkuvást nem ismerő erkölcsi tartását igazolják. Jól tudták: a farkast nem lehet egyetlen báránnyal jóllakatni. Mert amikor az első bárányt felkínáljuk, máris kiszolgáltattuk az egész nyáját.....

Tüll Alajos 1894. november 13-án született Budapesten. Családja jó módú, apja Tüll Alajos, anyja Sorger Anna. Az elemi iskola 4 osztályát (1900-1904-ig) Budán, a Margit körúti iskolában járja. Szülei ezután Kalocsára adják az igen jó nevű Stephaneumba. Itt érettségizik 1912-ben „jó” eredménnyel. Ez év szeptemberében jelentkezik felvételre Nagyszombatban, a Jézus Társaságba. Itt teszi le első fogadalmát 1914. szept. 8-án.

Bölcséleti tanulmányait 1914-17-ig Innsbruckban végzi. 1917-19-ig magiszter Kalocsán. 1919-20-ban óraadó tanár a szerb megszállás alatt álló Pécs Pius Alapítványi Főgimnáziumában: osztályfőnöke a 90-nél nagyobb létszámú I. osztálynak.

1920-24-ig Innsbruckban folytatja tanulmányait. 1923. július 29-én szenteli pappá dr. Waitz Zsigmond püspök Budapesten az Egyetemi Templomban. 1924-25-ben harmadik próbaévet tölti Lainzban, Bécs külvárosában. 1925-28-ban magyar angol szakos egyetemi

hallgató Budapesten. 1928-29-ben gyakorló tanár a pécsi Pius Gimnáziumban. 1929-től rendes tanár ugyanitt. Prézese a Mária Kongregációnak, megszervezi a gimnázium cserkészcsapatát, megírja a Herder-Lexikon magyar vonatkozású cím szavait. 1932-33-ban a konviktus prefektusa, 1933-tól a pécsi kollégium rektora, a gimnázium igazgatója.. Irányítása alatt válik a "Pius" az ország egyik legkorszerűbb középiskolájává, kerttel, új sportpályákkal, stadionnal.

1941-48-ig a kalocsai kollégium rektora és a gimnázium igazgatója. 1946/47-ben a kalocsai Érseki Tanítóképző Intézet igazgatója az érsek megbízásából. Jelenlétével enyhíti a megszálló hatalom helyi erőszakoskodásait.

1948. július 2-tól december 31-ig a pécsi Pius Kollégium rektora. Ez alatt – Virág Ferenc püspök kérésére – megszervezi a pécsi Jézus Szíve Lelkészséget. 1949. január 1-jétől tartományfőnök, s Budapesten megszervezi a fiatal rendtagok kijuttatását Szegedről a nyugati határon túlra, vállalva a letartóztatás és halálos büntetés kockázatát. Még e hónapban kitiltják Budapestről. Kényszertartózkodási helyként a mezőkövesdi rendházat jelölik ki számára.

Itt tartóztatják le 1949. augusztus 29-én. Még azon az estén az Andrássy út 60-ba szállítják. Szeptember 15-én a Budapesti Fővárosi Bíróság 4 évi börtönre ítéli. A másodfokú bíróság 1950. március 14-én távollétében és tudomása nélkül ezt az ítéletet 2 év 6 hónap szabadságvesztésre enyhítette. Börtönéveiben *Vid József* rendtársával együtt páratlanul szigorú és kegyetlen kínzásokat kell elviselnie.

Büntetése letöltése után Kistarcsára internálják. 1953 szeptemberében, a tábor feloszlata után a Budapesti Fővárosi Bíróság 1954. április 23-án a Pestvidéki Börtönben kémkedés vádjával 7 év börtönre ítéli. 1956. július 11-én – amikor már számos, ártatlanul elítéltnek felfüggesztették hátralévő büntetését – egy főügyészi irat (Csók Károly csop. ügyész, Kaptány István av. őrnagy és Bakóczi Antal főoszt. ügyész aláírásával) Tüll Alajost "büntetésének további töltésére" javasolja.

A forradalmárok szabadították ki 1956. november 1-én a rabkórházból. Ekkor már jártányi ereje sem volt, mentővel vitték a Széher úti kórházba. Később Hévízen gyógykezelték. 1957. október 1-től a pannonhalmi bencés apátságban létesített szociális otthon lakója, majd választott egyházi vezetője haláláig.

P. Tüll már 28 éve lakott a pannonhalmi szociális otthonban, amikor 1985 januárjában fölkerestük. Fáradtan, szüneteket tartva, két hosszú délutánon mondta szalagra emlékeit. Évekig húzódott, míg sikerült erre rábeszelnünk. Annak idején a lelkekben még erősen működtek a kommunista diktatúra beidegződései. Egy ugyanabban az otthonban lakó jezsuita - *P. Máriás Lajos* -, aki tíz esztendeig élt illegálisan a kis Magyarországon, már nem nyilatkozott.

P. Tüllt is az utolsó pillanatban sikerült „magnetofonvégre” kapni. A vele történetekre még jól visszaemlékezett, csupán az események színhelyében volt kissé bizonytalan. Oly sokszor cserélgették börtöneit, hogy harminc év távlatából nem könnyen tudta megítélni, egy-egy felidézett esemény pontosan melyik fegyintézetben történt meg vele. P. Tüll hat óras visszaemlékezése – melyből itt csak részleteket közölhetünk – a rendtörténet számára minden bizonnyal így is értéket jelent, s reméljük, hazai egyháztörténet-írásunknak is hasznos adalékokkal szolgál.

- *Mikor gondolt Főtisztelendő Péter legelőször arra, hogy le fogják tartóztatni?* - 1949. december 8-án kaptam a megbízást *P. Borbélytól*, a provinciálistól, hogy vegyem át a tartomány vezetését. Meglepetéssel szereztem erről tudomást, mert korábban nem volt erről

szó. Konzultusra hívott össze bennünket Mária utcai rendházunkba, és amikor megjelentem, a lépcsőházban átadtak nekem egy levelet, melyben P. Borbély közli velem, hogy eltűnik, s vegyem át a provincia vezetését. Ott volt véletlenül P. Varga László, és kérdezi, mi újság. Mondom, meghívó a bör- tönbe. Mert abban a percben tudtam, hogy ezt nekem vállalnom kell. Keresztként fogadtam.

- *Mint új provinciálisnak, mi volt az első ténykedése?*

- Leutaztam Szegedre, hogy meggyőződjem arról, amit híreszteltek. 1948 novemberében egy csoport iparos tanonc felnőttek vezetésével megtámadta a szegedi kollégiumunkat. P. Borbély úgy intézkedett, mindenki maradjon a szobájában, zárja magára az ajtót, hogy a betolakodóknak úgy kelljen betörniük. A támadók az első két emeletet elfoglalták, a mi fiataljaink a 3. és 4. emeletre szorultak. Összezsúfolva, földre szórt szalmán feküdtek. Az épületet sem tudták elhagyni, mert az udvar le volt zárva. A rektor, P. Fábry panaszt emelt, s a bizottság megállapította, hogy a jezsuitáknak joguk van az egész épületre.

A házfoglalók ennek ellenére a következő vasárnapon ünnepélyes dicséretben részesültek a párt részéről....."így kell cselekedni! A problémákat nem papíron kell megoldani!" - hangzott a megokolás.

A Szegeden tapasztaltak alapján megadtam az engedélyt P. Fábrynak: indulás! Mi, idősek maradunk, nekünk itt a helyünk, de az utánpótlás, a fiatalság mehet. Ilyen körülmények között nem lehet sem tanulni, sem tanítani. Nem köteleztem senkit, hogy külföldre távozzék, de lehetővé tettem. Megbeszéltük, hogy a szökésnek kis csoportokban kell történnie, és minél rövidebb időn belül, hogy amikor észreveszik, hogy a kollégium nem létezik, már mindenki kint legyen, aki akart. Minden csoport maga gondoskodott az átjutásról, s a csoportok nem ismerhették egymás tervét. Ezt fényesen meg is oldották. Voltak, akik az Orient-expressz aljába épített tartályokban utaztak a Keleti pályaudvartól egyfolytában Linzig, mert a szovjet zónában nem volt szabad kiszállniuk. De abban a biztos tudatban, hogy előbb-utóbb engem letartóztatnak, részleteket nem akartam ismerni.

A nyolcvan papnövendékünk döntő többsége rövid idő alatt ki is jutott. A szegediek szökését P. Fábry, a pestiekét P. Kovács Jenő szervezte, P. Őry végigjárta a határt, hogy meggyőződjék, át lehet-e még kelni. Szögesdrót már állt, de az aknákat még nem rakták le. Arra utasítottam őket, ne álljanak ellen, ha elfogják őket, hanem mindenki egyénileg vállalja a következményeket. Egyeseket elfogtak, de kezdetben nem büntették őket súlyosan. Némelyiküket néhány hét után szabadon engedték.

Főtisztelendő Páter hol tartózkodott ebben az időszakban?

- Mezőkövesdi rendházunkban. Ide úgy kerültem, hogy 1949 januárjában a rendőrség - pontosabban: két civilruhás detektív - kiszállt hozzám a Mária utcai rendházunkba, s közölte velem, ki vagyok tiltva Budapestről. Mezőkövesdet jelölték meg kényszerlakhelyül. Ott aztán rendőri felügyelet alá is helyeztek. Minden héten jelentkezni kellett a rendőrségen, s nem volt szabad sétálnom népes utcán. Ilyen körülmények között természetesen nem levelezhettem senkivel. P. Reisz járt le hozzám Budapestről, s vele intéztem szóban a teendőket.. Sejtve jövőmet, két lezárt, megcímezett borítékot rejtettem el P. Reőthy József superior tudtával és azzal a meghagyással, hogy letartóztatásom esetén azonnal juttassák el a címzettekhez. Egyikben P. Csávossy Elemért neveztem ki utódomnak, a másikban P. Reisz Elemért megbíztam, hogy mielőbb legyen külföldön menekültjeink gondviselője.

Amikor tudomásomra jutott, hogy a határon elfogottakat internálják, haladék nélkül az illetékes hatóságokhoz fordultam, adjanak engedélyt papnövendékeink törvényes kiutazására. Kérésemet elutasították. Ekkor már a noviciusok kerültek volna sorra. Azt

gondoltam, ők ne ilyen kis csoportokban induljanak, hanem két nagyobb rajban. 1949. augusztus 14-ről 15-re virradó éjszaka tervezték az indulást. A megbeszélés szerint Nagyboldogasszony ünnepén Bécsben a Szent Szaniszló kápolnában találkoznak, és ott teszik le a fogadalmat. Az első rajnak sikerült. A másiktól kettőt letartóztattak. Az egyik *Weissmahr Béla* volt, a másik *Pécsy László*. Állítólag lemaradtak a csoportból az erdőben, kissé hangosan beszéltek, ráadásul latinul, és erre lett figyelmes a határőrség. *P. Pálos Antaltól*, aki a szökés részleteit minden egyes alkalommal figyelemmel kísérte, 1949. augusztus 29-én táviratot kaptam a következő szöveggel: „ Nagymama halálos beteg.” Ebből megértettem, hogy a határon valakit elfogtak. A délutáni rekreációban búcsút vettem rendtársaimtól, és a kápolnába siettem, mert tudtam, hogy most jönnek értem. A keresztúti ájtatosságot kezdtem imádkozni. Imádkozás közben megjelent két fiatalember és követésre szólított. Annyit kértem, hogy az ájtatosságot befejezhessem. Aztán a szobámba mentünk, ott házkutatást végeztek és letartóztattak. Mindezekre lelkileg felkészültem, teljesen nyugodt voltam. Gépkocsival vittek Pestre. A Világ Ifjúsági Találkozó első összejövele volt, amikor a Hősök teréről autónk befordult az Andrássy út 60 elé. Amint megnyílt a nagykapu, a teljes sötétségben ez a mondat jutott eszembe: *Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel...* Lépcsőkön, sötét folyosókon vezettek föl-le. Aztán egy szép szobába értünk, és azonnal megkezdődött a kihallgatás. Nem nyúltak hozzám, csak ordítottak velem. Kihallgatóim főleg arra voltak kíváncsiak, honnan vettem a sok pénzt a szöktetés lebonyolítására. Mondtam, hogy azt nekik köszönhetem. Ugyanis nem engedélyezték, hogy „A Szív” újságból származó bevételből templomot építhessünk. Ezért a rengeteg pénz megmaradt. Annyira tökéletes volt a válaszom, hogy nem lehetett belekötni. Arról pedig, hogy a szökés részleteit hogyan szervezték meg, nem akartam tudni. Mint ahogy valóban nem is ismertem a részleteket, hanem csak utólag, jóval később jutott minden a tudomásomra.

- *Meddig tartott az első kihallgatás?*

- Talán egy órát. Aztán a falhoz állítottak, illetve le is ülhettem, de a fal felé kellett nézmem. Így kellett maradnom napokon keresztül.

- *Aludni nem lehetett?*

- Nem. És nem kaptam se enni, se inni. A szomszédosság gyötört.

- *Őr is volt Főtisztelendő Páter mellett?*

- Igen. Fegyveres őr. Talán kétóránként válthatták egymást.

- *Nem volt szabad felállnia?*

- Nem. Azt mondták: vagy áll, vagy ül. Nem volt szabad váltanom. Aztán napok múlva elém tettek egy korsó tiszta vizet: „Valljon!” De a vízből nem ihattam.

- *Milyen vallomást vártak főtisztelendő Pátertől?*

- Fogalmam sincs. Én mindent bevallottam, hogy én adtam az engedélyt a szökésre, hogy én fizettem a költségeket. Semmit sem tagadtam.

- *Milyen büntetésre számított?*

- Azzal számoltam, hogy felakasztanak. Hiszen közel nyolcvan hadköteles fiatalembert szöktettem külföldre. Halálbüntetést vártam, és teljesen nyugodt voltam. A tárgyalást a Markó utcában tartották 1949. szeptember 15-én. A törvényszék Tucsek-tanácsa nyilvános tárgyaláson „tiltott határátlépés elősegítése miatt” 4 év börtönre ítelt. A tárgyaláson vádlottként ott voltak a noviciusok is, és ők is mindent magukra vállaltak.

Különösen *Weissmahr Béla* papnövendékünk akart engem menteni. Erősen hangoztatta, hogy ő nem is jezsuita, még fogadalmat sem tett, tehát neki én nem is parancsolhattam, ő mindent önszántából tett. Megható volt ezt hallani tőle. Ő ugyanis nem

hallhatta előzőleg tett vallomásumat, melyben pedig én vállaltam mindent magamra. Weissmahr Béla 6 hónapot kapott, az én ítéletemet a Legfelsőbb Bíróság később 2 év 6 hónapra mérsékelte. A többiek ítéletére nem emlékszem pontosan.

A tárgyalás után a Gyűjtőfogházba kerültem. Nem emlékszem, mennyi időt töltöttem itt, de azt tudom, hogy innen Vácra vittek.

Ha jól emlékszem, erre az időre esett, amikor a régi, hivatásos őrszemélyzet lecserélték, és átvett bennünket az ÁVH. A régi őrök tisztességesek voltak. De ha valamelyikük át akarta magát „menteni” az „új munkaadóhoz”, ehhez bizonyítania kellett „alkalmasságát”.

Egy vasárnap délután felállítottak bennünket a cellában. Bejött egy régi őr, és az ávosok jelenlétében alaposan végig kellett pofoznia bennünket. Ha szakszerűen vert, ha ütéseinek minőségével igazolta irántunk érzett osztálygyűlöletét, akkor maradhatott.

Amikor letöltöttem a 2 és fél esztendő, felöltöztettek saját ruháimba, visszaadták ingóságaimat, az órámot meg mindent. Rabtársaimtól is elbúcsúztam. A kapus kezet fogott velem, örült, hogy minden rendben van, és szabadulok. De amint kiléptem a kapun, egy ajtómélyedésből valaki rám kiáltott:

- Állj! Vissza! Kövessen!

AZ épületből kivezetett, és ott várt már egy rabszállító kocsis. A Gyorskocsis utcába vittek, ahol egy földalatti cellában kaptam helyet egyedül. Azt mondták, tíz napig eltart, míg az ügyek elintéződnek. Az lett a vége, hogy szó nélkül betettek egy rabkocsiba, és kivittek a kistarcsai internálótáborba. Ez 1952 márciusa körül lehetett. Kistarcsán nemcsak internálótábor volt, hanem egy szigorú börtön is. Ide

kerültem ávosok felügyelete alá. Fogva tartásom ettől kezdve formálisan is törvényellenes volt.

A kistarcsai internálótábort 1953-ban feloszlatták, a rabokat hazaengedték. Utolsónak három rabtársammal együtt engem is autóra tettek, de minket a Markó utcába szállítottak. Úgy vettem észre, a "legsúlyosabb esetek" voltunk. Hogy a többiekkel mi történt, nem tudom, mert engem egy napon elvittek. Különös módon. Belegyömöszöltek egy személyautó hátsó csomagtartójába, hogy majdnem megfulladtam. Amikor felnyitották, megkérdezték, tudom-e, hol vagyok. Mondom, hogy nem, mert bent voltam a csomagtartóban, nem láttam semmit. Ez láthatólag megnyugtatta őket. De amikor kijebb mentem, fölfedeztem, hogy a Pestvidéki Törvényszék épületében vagyok, mert itt megfordultam korábban is. Reméltem, hogy most már szabadulok. Nem így történt. Néhány nap múlva egy elsötétített terembe vezettek, és ott – mint a "Tüll Alajos Jézustársasági Kémszervezet" főnökét - hét esztendei fegyházra ítélték. Titkos tárgyalás volt, sötétben, csak egy halvány lámpa égett. Az ügyvéd azzal kezdte, hogy bocsánatot kér, amiért "egy ilyen embert" kénytelen védeni, de hát a törvény előírja.

- *Tanúk nem voltak?*

- Senki. Egyedül voltam, meg sem szólalhattam. Amikor az ügyész a vádat fel sorolta, az valóságos dicsérete volt a Jézus Társaságának. Emlegette a nálunk ismert fegyelmet, a magas szintű képzést és hasonlkat. Igazán meg lehettem elégedve saját szerzetesrendemmel. A végén egy papírt toltak elé, hogy egy bizonyos szakasznál írjam oda a nevemet. De mondtam, hogy nem írom oda, mert nem igaz, ami benne áll.

A váci fegyházba kerültem, a magánzárka osztályra, tehát a legszigorúbb részre. Fél esztendeig egyedül voltam, hogy "megtörjek". A cellában egyetlen ágy és egy kübli a szükségletek elvégzésére. Ez volt minden felszerelés. Az ember kénytelen ott ülni reggel felkeléstől este zárásig.

- *Kötelező volt ülni?*

- Nem. De olyan szűk volt a hely, hogyha az ember leült az ágyra, a térdé elérte a falat. És nem szabad semmivel sem foglalkozni. Az ételt az ajtó elé teszik, vagy beadják, de ilyenkor a fal felé kell fordulni. A küblit a rabok viszik ki, velük sem szabad beszélni. Legföljebb pár szót, suttogva. Különös élet, az idő megáll ... Imádkoztam, elmélkedtem. Egyébként megőrült volna az ember. Később áthelyeztek többszemélyes zárkába, és rendtestvéreimmel is összekerültem. Titokban misézni is tudtunk. Kenyerünk volt. Bort pedig úgy szereztünk, hogy egy időben kaphattunk rokonainktól kuglófot, melyben mazsola volt. Ezt kiszedtük és belőle néhány csepp bort sajtoltunk.

- *Egészségileg hogy viselte a börtönéveket?*

- Egyszer - talán 1953 körül - övsömörrel kerültem kórházba. Ott találkoztam *Hóman Bálinttal*. Ez a kövér ember csont és bőrre lefogyott. Lógott rajta a bőr. Úgy, hogy fölemelte jobbról, balról, és felkötötte a derekára. Ott halt meg hamarosan szívbajban. Később, amikor egy nagyobb zárkába kerültem, súlyos tüdőgyulladást kaptam. Minden héten egyszer került ránc a fürdés. Nekem ilyenkor az volt a feladatom, hogy elsőnek fölkelve szellőztessék. Az ágyból fölkelve dermesztő hidegben nyitogattam az ablakokat, s utána sorba kellett állnunk ruhátlanul a fürdő előtt, a fagyos léghuzatban.

Kórházba kerültem. Sokat köszönhettem itt egy rabtársamnak, aki a cionisták ügyvezető elnöke volt. Külföldre akart szökni, a feleségének sikerült, de őt elfogták. Az orvosi rendelőben dolgozott, s amikor meglátta, hogy odakerültem, azt mondta az orvosnak, engem mindenáron meg kell menteni. Emlékelem nekem adta az övét. Még ma is őrzöm.

Sohasem tört le semmi, sohasem estem kétségbe. Voltak, akik lelkileg szenvedtek és panaszkodtak. hogy "ha tudnám, miért vagyok itt!" Azt mondtam nekik: "Testvér, ha tudnád, boldogabb lennél? Vigasztalna az, ha tudnád, hogy azért vagy itt, mert embert öltél? Adj hálát az Istennek, hogy itt vagyunk!" És akkor megint felerősödött..

Amikor behoztak, előre tudtam, hogy ez lesz a sorsom. Amikor láttam, hogy az Andrassy út 60. alá visznek, borzasztó érzés volt. De teljesen nyugodt voltam akkor is, amikor abba a sötét tárgyalóterembe léptem, bár sokkal rosszabbat sejtettem.

Engem általában elkülönítettek, hogy minél kevesebbet találkozzam másokkal. De egy alkalommal, amikor a sétáról visszakísértek, ott várakozott a földszinten nyolc jezsuita. Ők még nem tudták a pontos rendet, és mind felém szaladtak. Az őrség is hirtelen zavarba jött, s nem tudott azonnal intézkedni. Csak csodálkoztak, hogy mi történik. Megható, felejthetetlen jelenet volt.

- *Nyílt-e valamilyen pasztorációs lehetőség a börtönévek alatt?*

- Minden papi tevékenység szigorúan tilos volt. De amikor például fürödtünk, és meztelenül álltunk a zuhany alatt, ilyenkor meg tudtuk gyóntatni rabtársainkat. A földszinten voltak a halálra ítélték cellái, ahol az utolsó hetet töltötték. Hetenként kétszer volt akasztás. Talán kedden és pénteken, nem tudom pontosan. A rabok mindig csak előző délután tudták meg, hogy másnap kivégezik őket. A rab ilyenkor jobb vacsorát kap, és előkészítik a hajnali akasztásra. Én titokban jelzést kaptam, hogy kivégzésre várók szeretnék, ha valamilyen módon feloldoznám őket. Délután 5-kor vagy 6-kor szokott lenni a földszinten az összes rab számára a létszám ellenőrzés. Föl kellett sorakoznunk négy sorban. Úgy rendeztük, hogy a földszinti cellák közül a középső elé álltam. Körülvettek engem megbízható emberek, jezsuiták és mások, hogy a be nem avatottak ne vegyék észre, mit csinálok. Aztán kopogással jelt adtam, hogy itt vagyok. És ők ott bent falon, fűtőtesten továbbadták a jelet az egymás melletti cellákba jobb és bal felé. Amikor aztán az utolsó is

visszajelzett, ez azt jelentette, hogy mindenki tudomást szerzett otlétemről, s arról, hogy most adom a feloldozást. Kint az előtérben minderről semmit sem volt szabad észrevenni.

Egy rabtársam teljesen megőszült, mert augusztustól a következő év júliusáig olyan zárkában töltötte az időt, ahol a kivégzendők voltak, és sohasem tudhatta, melyik napon viszik akasztani. A végén megkegyelmeztek neki.

- *Tapasztaltak-e a rabok valami változást a bánásmódban a XX. pártkongresszus után?*

- 1956-ban én már betegen feküdtem a pesti Gyűjtőfogház kórházában sokizületi gyulladással. Ott bent nem tudunk semmiről semmit. Egy reggel kérdezi tőlem valamelyik rabtársam: „Nem vetted észre, hogy az őr sapkájáról hiányzik a vörös csillag?” Később lövéseket hallottunk, majd hirtelen felpattant az ajtó, és az egyetemisták kiszabadítottak bennünket. Neveket kiabáltak, hallottam az enyémet is, de olyan gyenge voltam, hogy nem tudtam válaszolni.

Elmentek, ott hagytak. Késő este újra eljöttek, s addig kerestek, míg végre rám találtak. Az utolsó pillanatban. Mert már hozták az ő sebesültjeiket. A folyosón találkoztam egy pillanatra *Endrédy Vendel* zirci főapáttal. Ő is velem együtt szabadult több évi raboskodás után.

Elszállítottak egy másik kórházba, és ott rejtegettek 1957 februárjáig. Titkolni kellett, hogy szökött rab vagyok. Innen a Császár-fürdői vagy Lukács-fürdői kórházba kerültem. Egyszer eljött ide hozzám valaki, és följajánlotta, hogy kiszabadít és külföldre szöktet. Nem mentem. Háromszor is vissza akartak vinni innen a börtönbe. Az orvosok azonban nem engedtek. Nagyon súlyos állapotban voltam. Aztán *P. Máté* lakásába kerültem, miután ő külföldre távozott. Itt a házmester lányánál érdeklődött többször is utánam egy ávós. Hozzám küldték kihallgatás céljából. A lány a választottja volt ennek az ávósnek, és azt mondta neki: „Te, ne próbáld bántani ezt az embert! Ne merj hozzányúlni!” A kérdéseit papíron küldte be hozzám.

Pestről lekerültem Hévízre, ott gyógyítottak. Végül nagy nehezen hozzájárultak, hogy hátralévő szabadságvesztésemet 1957. október 1-től a pannonhalmi Szociális Otthonban tölthettem. De még ott is sokáig rendőri felügyelet alatt álltam. 1975. június 20-án emelkedett jogerőre a Fővárosi Bíróság végzése, melynek értelmében büntetlen előéletűnek minősülök. Hát ennyi az egész.

- *Főisztelendő Péter nem tett említést arról a páratlan méretű megkínóztatásról, melyben 1951. augusztus 25-től szeptember 25-ig volt része a Gyűjtőfogházban P. Vid József rendtársával és az Örökimádás-templom plébánosával együtt. Péteri Jánosnak az ugyancsak bebörtönzött P. Csávossy Elemérről írt könyvecskéjében olvashatjuk, de egykori rabtársai is mesélik, hogy a jelzett időszakban felváltva, az egyik napon hat órán át kurtavasban ültek, a másik napon pedig sötétzárkába voltak becsukva. Tehát egy hónap alatt összesen 96 órát töltöttek kurtavasban, legszörnyűbb körülmények között. Hogyan bírta ezt ki?*

- Ez valóban a legborzasztóbb emlékem a börtönből. Amikor 1949-ben bevittek az ÁVÓ-ba, az egyik tiszt különösen durva hangnemben ordította velem. Az volt az érzésem, nem őszintén teszi. Jól sejtettem. Amint magamra maradtam a cellában, belépett hozzám. Fölismertem. Egy piuszysta diákunk volt Pécsről. A háborús évek vége felé származása ellenére fölvettek az intézetbe, és segítettünk átvészelni a nehéz időket. Nem is nyúltak hozzám a vizsgálati fogság idején.

De később a börtönben nem kerülhettem el a veréseket. Egy alkalommal az történt, hogy amikor az orszóban dolgoztunk, egy nem-pap rabtársunk, egy béna lábú fiatalember – valószínűleg kényszer hatására – följelentett bennünket, hogy mi, papok, szabotáljuk a

munkát. A megtorlás azzal kezdődött, hogy bejött négy-öt ór, és alaposan végigvert bennünket. De ütlegelés közben észrevettem, hogy mégis akadt köztük, aki csak a lábam közé rúgott, és pofozáskor inkább csak simogatta az arcomat. Az igazi kínzás azonban ezután következett. Egy hónapig minden másnap 6 órás kurtavas. S mivel a hónap harmincegy napos volt, tizenhat éjszakán kellett szenvednünk. A gúzsba kötöttek ordítását az egész épületben lehetett hallani a harmadik emeletig. Nagyon fájdalmas: Az első két órában az egész vérkeringés átállítódik. Másokat is kikötöttek, de csak rövid ideig. Minden másnap, és minden alkalommal hat óra hosszat egyfolytában.. Bennünket egy külön épületszárnyban kínoztak, ahol a mérnökök voltak. Amikor ők este 9-kor hazamentek, még láthattak bennünket összekötözve a földön heverve. Emlékszem, volt közöttük egy ismerősöm, egy pécsváradi mérnök. A nevét elfelejtettem.

- *A három pap is ordított a fájdalomtól ?*

- Nem. Azt mondtam magamban: ezt az örömet nem adjuk meg nekik! Mi hárman nem ordítottunk. Isten nevében viseltük el, nem lázadoztunk.

- *Imádkoztak közben?*

- Hogyne. Ez természetes. De tudtuk, miért szenvedünk. Aztán másnap ételből féladagolás, este pedig sötétzárka. Hideg, nyirkos betanon aludtunk minden takaró nélkül, teljes sötétségben. El tudja ezt képzelni? Próbáltuk egymást melengetni úgy, hogy egymás hátának döntünk. Szóval el akartak pusztítani bennünket. Szegény Vid nem is bírta sokáig, ott halt meg a börtönben.

- *Érez-e haragot, neheztelést kínzóival szemben?*

- Semmit. Istennek hálát adok azért, hogy semmit. A beszédemen is észrevehette, hogy nem. Senkire sem haragszom. Arra sem, aki gúzsbakötött. Hálát adok Istennek, hogy kitüntetett ezzel. Egészen világosan látom, hogy ez volt a sorsom. Lélekben már régóta készültem rá. Hiszen a történelem időben figyelmeztet bennünket.

Emlékszem, egy amerikai jezsuita páter az I. Világháború után a Szovjetunióból hazafelé átutazóban betért hozzánk, és előadást tartott az ottani állapotokról. Élelmet és ruhát szállított a nélkülöző orosz népnek. Akkom éhínség pusztított, hogy nem volt ritka a kannibalizmus. Ezt később más források is megerősítették. Ez a jezsuita jól megfigyelt mindent, a Cseka tevékenységét is, és már akkor kijelentette előttünk: Testvérek, ez a vörös fonál sokáig végighúzódik Európa történelmében, és kívülről nem lehet ezt a rendszert megdönteni, ennek a fészeknek *belülről* kell kiégnie ...

Napjainkban – úgy tűnik – beigazolódnak a jezsuita előrelátása.

- *Az elmúlt 30 év folyamán érdeklődött-e valaki – például egyháztörténész – Főtisztelendő Páternél börtönélményeiről?*

- Nem. Eddig senki. Viszont néhány évvel ezelőtt volt egy furcsa látogatóm. Téli estén, egy késői órában üzennek föl a portáról, hogy keres valaki. Ki lehet az? És miért nem jön fel a szobámba?

Lemegyek a főbejáráthoz, és oldalt az oszlopok alatt a félhomályban megpillantok egy idegent. Odalépek, ő átölel és elcsukló hangon, sírva kér tőlem bocsánatot. Ráismertem. A hajdani piusista diák volt, akiből ávos lett, és egyszer meglátogatott a cellámban. Figyelemmel végig kísért a börtönéveimet, de miután kikerült a hatásköréből, nem tehetett értem semmit. Láttam rajta, mindent tud rólam, tudja, hogy ártatlanul hurcoltak meg, s nemcsak engem, hanem mindannyiunkat. Valahogy úgy tűnt nekem, mintha feloldozást várna. Igyekeztem éreztetni, mennyire nincs semmi neheztelés bennem. Könnyezve búcsúzott, s lopva osont ki a kapun, nehogy valaki fölismerje. Könnyebb lett a lelke?

Szerelném remélni. Azóta többször is imádkozom érte. Akárcsak azokért, akiknek ott, a cellaajtón keresztül adtam meg a feloldozást ...”

Tüll páter munkássága – a botanikus kert fejlesztése, sportlétesítmények kialakítása

Ma gyakran hangoztatjuk, hogy az „ép testben ép lélek” elvnek csak aktív testmozgással (sport, rekreációs pihenés, testedzés) és pihenésre, megnyugvásra alkalmas környezetben töltött pihenéssel, szemlélődéssel lehet eleget tenni. (Érdemes megjegyezni, hogy a mai egyetemi doktorképzésünkben a Természettudományi Karon belül, a doktoriskola megnevezésében együtt szerepel a biológia és a sporttudomány.)

A szemléletre Tüll Alajos már a pécsi Pius Gimnázium kertjének első úttörő megalapítója is példát állított.

A jelenlegi Botanikus Kert történetét Pásztor Andrea történész, a Janus Pannonius Múzeum főmuzeológusa dolgozta fel. Eszerint a Jézus Társasági Pius Alapítványi Katolikus Főgimnázium 1912-ben kezdte meg működését és 1914-ben került a mai helyére. A Pius Kollégiumot gróf Zichy Gyula pécsi püspök alapította. Pécs nyugati felén, a Mecsek déli lejtőjén, szőlővel telepített területen épült fel az intézmény. Akkor, a pécsi polgárok a területet csoronikai püspöki dűlőnek hívták. A püspökség az ezzel határos Horváth- és Kereky-féle szőlőbirtokokat is megvásárolta. 1913-ban kezdték el a Pius Kollégium építkezését Pilch Andor tervei alapján. A keleti szárnyában tantermek, előadótermek és díszterem kapott helyet. A nyugati szárnyra került a rendház és a bentlakó diákok internátusa. Utóbbi épületrész a háborút és a szerb megszállást követően, 1926-ban készült el. 1927-ben rakták le a templom alapkövét. 1930-ra felépült Fábíán Gáspár tervei alapján.

A szőlő helyén eleinte csak park és játszóterek létesültek. Északi részéhez szőlő, gyümölcsös és gazdasági kert szolgált a kollégium gazdálkodását. Az építkezéseket Jablonkay Gábor, a kollégium első rektora (1912-1917) irányította.

1933-ban alkalmas vezető, Tüll Alajos került a Pius Kollégium rektori beosztásába. Megkezdődött a modernizálás: a kiöregedett szőlők helyére sportolásra alkalmas park létesült

Dulánszky Jenő városi mérnök tervei alapján.

A növendékek fizikai erőnlétének biztosítása céljából Tüll páter – aki a Pius cserkészcsapatát is megszervezte – 1934 őszén sportkombinát létesítését határozta el. Az atlétikai pálya részletes tervét Csokonay Sándor és Kismartoni Károly testnevelő tanárok dolgozták ki. Tervbe vették a meglévő fedett uszoda bővítését is. 1935-ben a Kert északi felében teraszok alakultak ki sportpályákkal, Gundrum Aurél mérnök irányításával.

1937-ben új, sportolásra alkalmas tereket is kialakítottak. A központi stadion mellett tenispálya, szertornahely, távolabb ródlipálya és céllövő, még távolabb korcsolyapálya épült Báldy László kertészeti felügyelő tervei alapján. Figyelemre méltó, hogy a fatelepítés érdekében Fásítási Bizottságot szerveztek, lehetővé téve, hogy az adományozók jelképesen „megvegyenek” egy-egy példányt („Fásítsuk a Piuist!”).

Tüll Alajos szívvel-lélekkel és hallatlan munkabírással irányította a munkát. Példája ma is lelkesítő!

Jelenkor – Pius Kert: Botanikus Kert, Sportpályák, Uszoda – séta emlékhelyeken

1950 szeptemberében a Pécsi Pedagógiai Főiskola megkapta a Pius Kollégium Kertjét.

1952-ben újra megalapult a Főiskolához tartozó Botanikus Kert. Szakmai kezekbe került. Uherkovich Gábor főiskolai tanár, majd utódai, Pásztor György és Tihanyi Jenő

kialakítják a ma is meglévő gyűjteményeket hazai botanikus kertek segítségével, később bekapcsolódik Oroszné Kovács Zsuzsanna és Forró Marianna. Borhidi Attila, későbbi akadémikus átveszi a Természettudományi Karrá átszervezett egység Növénytani Tanszékét. A botanikus kert még a Karhoz tartozik. Szakmai profilját megtartva a Pécsi Tudományegyetem Kancelláriájához csatolják. A kert szakmai vezetője pár évig Pap László, majd hosszabb ideig Babayné Boronkai Erzsébet kertészmérnök. Őt követi a jelenlegi kertvezető: Wirth Tamás biológus, PhD.

A Botanikus Kert ellátja a növénytani oktatás igényeit, országos és helyi ismeretterjesztési tevékenységet folytat, szaporítóanyag cserét bonyolít le hazai és külföldi botanikus kertekkel és élőnövény-gyűjteményekkel, bővíti saját génbankját, dísnövény bemutatókat tart és kereskedelmi forgalmat bonyolít. Fontos szerepe, hogy sportlétesítményeknek ad helyet, ennek révén részese a rekreációnak, versenyeknek, s nem utolsósorban a testnevelés oktatásának. Meteorológiai állomása bekapcsolódott a klímaváltozás nyomán kísérésébe. Az emlékhelyek (utak, terek, szobrok) felidéznek Pécs és az egyetem neves oktatóit, példaképeit: Bachman Zoltán (1945-2015) körsétány, Barla-Szabó Jenő (1901-1979) sziklakert, Bécsy Tamás (1928-2006) sugárút, Bencsik István (1931-2016) szabadidő park, Benedek Ferenc (1926-2007) római út, Czopf József (1939-2008) pihenő, Flerkó Béla (1924-2003) liget, Grastyán Endre (1924-1988) tanya, Hámori József (1932-2021) lelátó, Horvát Adolf Olivér (1907-2006) köz (*Kitaibel Pál* szobrával), Jobst Kázmér (1924-2016) átjáró, Kézdi Balázs (1938-2010) tér, Kozma László (1933-2013) terelő út, Lehmann Antal (1936-2010) lépcső, Lovász György (1931-2016) meteorológiai állomás, Méhes Károly (1936-2007) sétány, Ormos Mária (1930-2019) sziget, Pásztor György (1921-1993) mediterrán tér, Rétfalvi Sándor (1941-2021) tető, Romhányi György (1905-1991) út, Than Gábor (1941-2002) szurdok, Tihanyi Jenő (1928-2000) kaktuszház, Tóth József (1940-2013) kitérő (*Prinz Gyula* szobrával), Trixler Mátyás (1940-2010) árnyas út, Uherkovich Gábor (1912-2002) pálmaház, Zeller Gyula (1928-2009) fasor. Különleges emlékhely: Mahatma Gandhi sétány (szoborral), Weber-Dobó-Vöröss tanösvény. Emlékfák: PTE Emlékfa (EU-csatlakozás), Pásztor György emlékfá, Tihanyi Jenő emlékfá, Gopal Krishan emlékfá, Pécsi Orosz Központ és a Szlovák Filológia Tanszék emlékfája, Priszter Szaniszló emlékfá, Szépe György emlékfá, Tóth Ilona emlékfá, Andrew C. Rouse emlékfá, Ormos Mária emlékfá, László János emlékfá, Lénárd Kata „elbujós” fája. Sziklák: Thienemann Tivadar szikla, Tóth István ókor- és vallástörténész emléktábla.

Így a Botanikus Kert nem csak a növényeket mutatja be, hanem a híres, a botanikus kerttel közvetlenül vagy közvetve kapcsolatban lévő tudósok, személyiségek emlékét is felidézi az ide látogatóknak.

A jezsuita szellemiség megőrzésében Tüll Alajos páter példáját szeretnénk követni. Emlékének ápolásával valljuk, hogy az ifjúságot a keresztényi erkölcs jegyében kell nevelni a becsületes munkára, a tudományok elsajátítására és továbbadására. Ezt szolgálja a Pius Kert jövője.